

1.3. Основні принципи, цілі і задачі корекційної роботи

1. Принцип єдності діагностики і корекції відображає цілісність процесу надання психологічної допомоги як особливого виду практичної діяльності психолога. Детально розглянутий в працях Д.Б. Ельконіна, І.В. Дубровіної і ін., цей принцип є основоположним всієї коректувальної роботи, оскільки *ефективність коректувальної роботи на 90% залежить від комплексності, ретельності і глибини попередньої діагностичної роботи.*

Принцип єдності діагностики і корекції. Процес корекції передує процесу діагностики і супроводжує її. Проте найбільш доцільним та ефективним є одночасність (симультанність) діагностики і корекції. Ефективність корекційної роботи залежить від комплексності, ретельності і глибини діагностичної роботи.

Крім того, діагностика забезпечує контроль динаміки змін особистості, поведінки, діяльності, динаміки емоційних станів клієнта, його почуттів і переживань. такий контроль допомагає внести певні корективи у корекційний процес.

Названий принцип реалізується в двох аспектах.

По-перше, початку здійснення коректувальної роботи обов'язково повинен передувати етап прицільного комплексного діагностичного обстеження, на його підставі складається первинний висновок і формулюються цілі і задачі коректувально-розвиваючої роботи. Ефективна коректувальна робота може бути побудована лише на основі попереднього ретельного психологічного обстеження. В той же час «найточніші, глибші діагностичні дані безглузді, якщо вони не супроводжуються продуманою системою психолого-педагогічних коректувальних заходів» (Д. Б. Ельконін).

По-друге, реалізація коректувально-розвиваючої діяльності психолога вимагає постійного контролю динаміки змін особистості, поведінки, діяльності, динаміки емоційних станів клієнта, його почуттів і переживань в процесі корекційної роботи. Такий контроль дозволяє внести необхідні корективи в задачі самої програми, вчасно змінити і доповнити методи і засоби психологічної дії на клієнта. Таким чином, контроль динаміки ходу ефективності корекції, у свою чергу, вимагає здійснення

діагностичних процедур, пронизуючих весь процес корекційної роботи і надаючих психологу необхідну інформацію і зворотний зв'язок.

2. Принцип нормативного розвитку. Нормативність розвитку – це послідовність зміни вікових особливостей, вікових стадій онтогенетичного розвитку. Цей принцип вказує на особливості соціальної ситуації розвитку, відповідність розвитку віковим нормам за рівнем провідної діяльності і за рівнем сформованості психологічних новоутворень.

Поняття «*психологічний вік*» було введене Л. С. Виготським. Це «той новий тип будови особистості, її діяльності, ті психічні і соціальні зміни, які в найголовнішому і основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її внутрішнє і зовнішнє життя, весь хід розвитку в даний період» (Л. С. Виготський).

Таким чином, при оцінці відповідності рівня розвитку дитини віковій нормі і формулюванні цілей корекції необхідно враховувати наступні характеристики:

1. **Особливості соціальної ситуації розвитку** (наприклад, зміна типу освітньої або виховної установи, кола спілкування дитини, включаючи однолітків, дорослих, сімейне оточення і т.д.).

2. **Рівень сформованості психологічних новоутворень** на даному етапі вікового розвитку.

3. **Рівень розвитку провідної діяльності** дитини, її оптимізація.

Окрім поняття «*вікова норма*» психологу доводиться зустрічатися з поняттям «*індивідуальна норма*», яка дозволяє намітити в межах вікової норми розвитку програму оптимізації розвитку для кожного конкретного клієнта з врахуванням його індивідуальності і самостійного шляху розвитку.

3. **Принцип корекції «зверху вниз».** Даний принцип, висунутий Л. С. Виготським, розкриває спрямованість корекційної роботи. У центрі уваги психолога стоїть завтрашній день розвитку, а основним змістом корекційної діяльності є *створення «зони найближчого розвитку»* для клієнта (у Л. С. Виготського такими клієнтами виступали діти). Корекція за принципом зверху «вниз» носить випереджаючий характер і будується як психологічна діяльність, спрямованість на формування психологічних новоутворень, де задіяна «зона найближчого розвитку».

4. **Принцип корекції «знизу вгору».** При реалізації цього принципу як основний зміст корекційної роботи розглядаються вправа і трену-

вання вже наявних психологічних здібностей. Цей принцип реалізується в основному прихильниками поведінкового підходу. У їх розумінні корекція поведінки повинна будуватися як підкріплення (позитивне або негативне) вже наявних шаблонів поведінки з метою закріплення соціально-бажаної поведінки і гальмування соціально-небажаної поведінки.

Таким чином, головною задачею корекції від низу до верху стає *викликання будь-якими способами заданої моделі поведінки і її негайне підкріплення*. У центрі корекції – наявний рівень психічного розвитку, що розуміється як процес ускладнення, модифікації поведінки, комбінації реакцій з вже наявного поведінкового репертуару.

5. Принцип системності розвитку психологічної діяльності.

Цей принцип задає необхідність обліку в корекційній роботі профілактичних і розвиваючих задач. Системність цих задач відображає взаємозв'язану різних сторін особистості і гетерохронність (тобто нерівномірність) їх розвитку. Через системність будови психіки, свідомості і діяльності особистості всі аспекти її розвитку взаємозв'язані і взаємообумовлені.

При визначенні цілей і задач корекційно-розвиваючої діяльності не можна обмежуватися лише актуальними на сьогоднішній день проблемами, а необхідно виходити з найближчого прогнозу розвитку. Вчасно вжиті превентивні заходи дозволяють уникнути різного роду відхилень в розвитку, а тим самим необхідності розгортання в цілому системи спеціальних коректувальних заходів.

Реалізація принципу системності розвитку в коректувальній роботі забезпечує спрямованість на усунення причин і джерел відхилення в психічному розвитку. Успіх такого шляху корекції базується на результатах діагностичного обстеження, підсумком якого стає представлення системи причинно-наслідкових зв'язків і ієрархії відносин між симптомами і їх причинами.

При визначенні стратегії коректувальної роботи принцип системності розвитку виявляється тісно пов'язаним з принципом корекції «зверху вниз»: системність аналізу актуального рівня розвитку, досягнутого дитиною до моменту обстеження, здійснюється з погляду центральної лінії розвитку, ієрархії форм психічної діяльності, що склалася, на кожному віковому етапі, визначаючої зону найближчого розвитку і перспективи.

6. Діяльнісний принцип корекції. Даний принцип визначає сам предмет додатку корекційних зусиль, вибір засобів і способів досягнення мети, тактику проведення корекційної роботи, шляхи і способи реалізації поставлених цілей.

Суть його полягає у тому, що генеральним способом корекційно-розвиваючої дії є організація активної діяльності клієнта, в ході реалізації якої створюються умови для орієнтування у важких, конфліктних ситуаціях, організовується необхідна основа для позитивних зрушень в розвитку особистості. Корекційна дія завжди здійснюється в контексті тієї або іншої діяльності, будучи засобом, орієнтуючим активність.

Згідно даному принципу основним напрямом корекційної роботи є *цілеспрямоване формування узагальнених способів орієнтування клієнта в різних сферах наочної діяльності, міжособистісних взаємодій, кінець кінцем в соціальній ситуації розвитку*. Сама корекційна робота будується не як просте тренування навичок і вмінь, а як цілісна осмислена діяльність, що природно і органічно вписується в систему повсякденних життєвих відносин клієнта.

Особливо широко в корекційній роботі з дітьми використовується поняття «провідна діяльність». У дошкільному і молодшому шкільному віці такою провідною діяльністю є гра в різних її різновидах, в підлітковому віці – спілкування і різного роду сумісна взаємодія.

Діяльнісний принцип корекції: по-перше, визначає сам предмет додатку корекційних зусиль, а по-друге, задає способи корекційної роботи через організацію відповідних видів діяльності шляхом формування узагальнених способів орієнтування.

Цілі і задачі психокорекційної роботи

Психокорекційні заходи спрямовані на виправлення відхилень в розвитку. У зв'язку з цим виникає ряд актуальних питань:

- ✓ Що слід розуміти під відхиленням в розвитку?
- ✓ Які підстави для здійснення психологічної корекції?
- ✓ Хто ухвалює рішення і бере на себе відповідальність за доцільність визначення задач корекції?
- ✓ Хто і по яких критеріях оцінює ефективність корекції?

У практиці коректувальної роботи виділяють різні **моделі пояснення причин труднощів в розвитку**.

Біологічна модель – пояснює етіологію відхилень в розвитку зниженням темпу органічного дозрівання.

Медична модель – виносить проблеми, труднощі і відхилення в розвитку в область аномального розвитку.

Інтераціоналістська модель – підкреслює значення збоїв і порушень взаємодії між особистістю і середовищем для виникнення проблем розвитку і, зокрема, внаслідок дефіцитарності середовища, сенсорної і соціальної депривації дитини.

Педагогічна модель – убачає причини відхилень в явищах соціальної і педагогічної занедбаності дитини.

Діяльнісна модель – ставить основною задачею несформованість провідного типу діяльності і інших, типових для даної вікової стадії видів діяльності.

Постановка цілей корекційної роботи прямо пов'язана з теоретичною моделлю психічного розвитку і визначається нею.

У вітчизняній психології мети коректувальної роботи визначаються розумінням закономірностей психічного розвитку дитини як активного діяльнісного процесу, реалізованого в співпраці з дорослим. На цій підставі виділяють **три основні напрями і область постановки корекційних цілей**:

1. Оптимізація соціальної ситуації розвитку.
2. Розвиток видів діяльності дитини.
3. Формування віково-психологічних новоутворень.

У зарубіжній психології причини труднощів розвитку дитини вбачаються або в порушенні внутрішніх структур особистості (З. Фрейд, М. Клайн і ін.), або в дефіцитарній або спотвореному середовищі або об'єднують ці точки зору. А звідси цілі дії розуміються або як відновлення цілісності особистості і балансу психодинамічних сил, або як модифікація поведінки дитини за рахунок збагачення і зміни середовища і навчання його новим формам поведінки.

Вибір методів і техніки коректувальної роботи, визначення критеріїв оцінки її успішності кінець кінцем визначатимуться її цілями.

При конкретизації цілей корекції необхідно керуватися наступними правилами:

1. Цілі корекції повинні формулюватися в **позитивній, а не в негативній** формі. Визначення цілей корекції не повинне починатися із слова «ні», не повинне носити заборонного характеру, що обмежує можливості особистісного розвитку і прояву ініціативи клієнта.

Негативна форма визначення цілей корекції є описом поведінки діяльності, особових особливостей, які повинні бути усунені, описом того, чого не повинно бути.

Позитивна форма представлення корекційних цілей, навпаки, включає опис тих форм поведінки, діяльності, структур особистості і пізнавальних здібностей, які повинні бути сформовані у клієнта. Позитивна форма визначення цілей корекції змістовно задає орієнтири для точок зростання індивіда, розкриває поле для продуктивного самовираження особистості і тим самим створює умови для постановки особистістю в подальшій перспективі цілей саморозвитку.

2. Цілі корекції повинні бути **реалістичні і співвіднесені з тривалістю корекційної роботи** і можливостями перенесення клієнтом нового позитивного досвіду і засвоєних на коректувальних заняттях способів дій в реальну практику життєвих відносин. Якщо цілі далекі від реальності, то психокорекційна програма виявляє собою більше зло, ніж її відсутність, оскільки небезпека полягає у тому, що створюється враження, що робиться щось корисне, і тому замінює собою істотніші зусилля.

3. При постановці загальних цілей корекції необхідно враховувати **далню і найближчу перспективу розвитку особистості** і планувати як конкретні показники особистісного і інтелектуального розвитку клієнта до закінчення корекційної програми, так і можливості віддзеркалення цих показників в особливостях діяльності і спілкування клієнта на подальших стадіях його розвитку.

4. Потрібно пам'ятати, що **ефекти корекційної роботи виявляються впродовж достатньо тривалого тимчасового інтервалу**: в процесі корекційної роботи; до моменту її завершення; і, нарешті, приблизно півроку через можна остаточно говорити про закріплення або про втрату клієнтом позитивних ефектів корекційної роботи.